

Kšicová, Danuše

Život mezi poezií a filozofií : in memoriam profesora Zdeňka Mathausera

Opera Slavica. 2007, vol. 17, iss. 3, pp. 36-38

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117260>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jevsejenko o ruských studentech brněnské polytechniky, Vadim Mazurkevič o básnickém překladu, Soňa Holečková o činnosti klubů vojenské historie, Zdenka Vencálková o Rusech na našem území; konferenci dále pozdravili Dobromila Kosinová, Milan Zemánek, v diskusi dále vystoupili další účastníci, najdeme tu i dopisové ohlasy (Vít Pospíšil, Danuše Pribišová, Zdenka Přikrylová, Jaroslava Kavínová). Zdá se, že by se konference na téma Rusové a Morava mohla stát dobrou tradicí.

Ivo Pospíšil

Život mezi poezií a filozofií In memoriam profesora Zdeňka Mathausera

Necelého půldruhého roku po náhlé smrti své ženy, významné badatelky v oboru staroruské literatury a poetiky, profesorky Světlý Mathausarové (1924-2006),¹ skonal po krátké nemoci vědec světového formátu Zdeněk Mathauser (3. 6. 1920 - 27. 5. 2007). Kdykoli jsem s ním v tom mezidobí hovořila, vždy dával najevo hluboký stesk, protože ztratil nejen oddanou ženu, ale i partnerku, jejíž vědecké zájmy harmonicky souzněly s jeho vlastním tvůrčím směřováním. Jejich vyrovnané manželství, z něhož vzešly další dvě generace, patřilo k těm malým zázrakům, pro které stojí zato žít.

Zdeněk Mathauser patřil k těm vzácným lidem, kteří dovedou i v dobách světových a národních katastrof, jež na něho osobně dolehly po třikrát s celou neodvratnou urputností, nalézt skulinu, jíž lze uniknout do vlastního světa tvůrčí fantazie. Poprvé se tak stalo za totálního nasazení na malé bavorské železniční stanici, nepřiliš odlišné od místa děje proslulých Hrabalových *Ostře sledovaných vlaků*. Mezidobí mezi průjezdem vlaků využíval k důkladnému studiu fenomenologické filozofie, jíž zůstal věrný po celý život. Na prahu slibné filozofické kariéry, k níž získal po válce základ studiem u J. B. Kozáka na Karlově univerzitě, znovu zasáhla historie a Zdeněk Mathauser se přeorientoval na svůj druhý obor. Do popředí jeho zájmu se dostala ruská poezie. Hluboký filozofický základ a neomylné estetické cítění ho vedly k problémům v té době u nás téměř nedotčeným – k ruské avantgardě. Za širokými zády Vladimíra Majakovského bylo možné propašovat do českého prostředí celou ruskou básnickou modernu i riskantní avantgardu. Kniha *Umění poezie. Vladimír Majakovskij a jeho doba* (1964), obhájená na titul doktora věd, nastartovala řadu překladů avantgardních básníků a jejich edic, na nichž se Mathauser obvykle aktivně podílel. Strmý profesní vzestup, během něhož Mathauser prošel několika vysokými školami a stal se vůdčí osobností slavistiky a estetiky, byl opět přerván s nástupem normalizace, kdy měl zákaz vysokoškolského působení a potíže s publikováním. Útočiště v té době nalezl v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, v jejímž rámci působil v letech 1968-1970 jako ředitel Ústavu jazyků a literatur, kam spadal i Slovanský ústav.² Liberálnější situace na Slovensku Mathauserovi umožnila v té době oficiálně publikovat (např. v překladu do slovenštiny spis *Literatúra a anticípacia*, 1982) a hlavně se podílet na výzkumu komunikativních teorií pravidelnou účastí na konferencích, pořádaných v Nitře *Kabinetem*

¹ Danuše Kšicová, *Za Světlou Mathauserovou*. Opera Slavica XVI, 2006, č. 3, s. 55-56.

² Pospíšil, I. – Zelenka, M.: *Zázrak neubývání a společné osy dialogu*. Umění teorie a Zdeněk Mathauser. Slavia, Euroslavica, Praha 2000, s. 390-392.

literárnej komunikácie, kde pôsobili takoví badatelia ako Anton Popovič, niekdejší brněnský aspirant prof. Franka Wollmana, nebo jeho blízký spolupracovník František Miko. Dalším místem, kam byl Z. Mathauser v dobách normalizace srdečně zván na literárněvědné rusistické a slavistické konference, bylo zákonitě Brno, kde mu posléze nakladatelství Blok vydalo knihu *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu* (1989). Těšilo mne, že jsem mohla prof. Mathausera zařadit do týmu šesti badatelů z brněnské a bostonské univerzity na unikátní výměnný přednáškový pobyt v Bostonu a Brně. Akce se uskutečnila počátkem roku 1990, připravována však byla ještě v dobách normalizace. Asi proto bylo ještě možné získat pro humanitní obory štědrá americká grantová podpora. Zasloužil se o ni profesor Thomas Winner, jemuž posléze Masarykova univerzita udělila čestný doktorát. Téhož ocenění se dostalo i Z. Mathauserovi v Nitře (2000). Masarykova univerzita mu na podnět Ústavu slavistiky udělila r. 1999 zlatou medaili. Ústav slavistiky na jeho počest uspořádal dvě konference – jednu na jaře r. 2000 k jeho osmdesátinám, druhou bohužel již posmrtně počátkem července 2007, kdy na ní bylo možné uvítat dceru prof. Mathausera – dr. Světlou Čmejrkovou, DrSc., jejího manžela a nejmladší profesorovu vnučku.

Dílo Zdeňka Mathausera je obdivuhodně širí záběru i hlubokým ponorem do estetické i filozofické problematiky. Po letech vynucené badatelovy izolace a publikačního embarga nastoupilo počátkem 90. let údobí jeho horečné činnosti, které neustávalo až prakticky do několika posledních týdnů strávených ve Vinohradské nemocnici. Za šestnáct let od převratu Mathauser napsal množství článků a vydával jednu knihu za druhou. Podobně jako před časem staří američtí profesori zvládl počítačovou techniku, stačil sledovat novou odbornou i literární produkci, účastnil se domácích i zahraničních konferencí a kongresů atd. Jako by transformoval proslulý Descartesův výrok *Cogito, ergo sum* na jeho výsledný tvar: „*Píši, tedy jsem.*“ V rychlém sledu za sebou vycházejí takové knihy, jako *Estetické alternativy. Jazyk vědy a jazyk poezie* (Gryf 1994), *Mezi filosofií a poezií* (Filosofia 1995), *Estetika racionálního zření* (Karolinum 1999), *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě* (UK 2005), *Básnivé nápovědi Husserlovy fenomenologie* (Filosofia 2006). Již z těchto několika dat jsou patrné dvě zcela zřetelné tendence: 1) snaha shrnout do knižní podoby to co bylo vytvořeno v průběhu posledních pěti a někde i mnohem více let a vydat to k vlastním životním jubileím; 2) akcentovat při vzájemném prolnutí buď spíše literárněvědně-estetickou nebo filosoficky-estetickou problematiku. Z literatury jej přitahuje především poezie. Ale ať píše o jakémkoli díle, jde mu především „o dění v lidském vědomí, kterým se báseň realizuje jako umělecký fakt“, o „eidetickou strukturu básnického vidění“. ³ Nesnáší plytký psychologismus, pokud vůbec zmiňuje nějaká biografická fakta, pak jen k dokreslení autorova díla, protože je přesvědčen, že „básníkův život je součástí jeho poezie“. ⁴

Podobný byl i Mathauserův zájem o takové základní trópy, jako je metafora, metonymie, symbol aj. Když jsem se probírala řadou jeho separátů a výstřížků, které mi tak laskavě posílal po řadu let, narazila jsem na charakteristickou stať z poloviny 90. let, otištěnou ve Tvaru, kde byl po léta v redakční radě. Již sám název článku *Od metafor k paradoxům. (Umění na křižovatce teorii bytí)* ⁵ je příznačný. Mathauser zde sleduje posun trópů, které

³ Vladimír Svatoň, *Báseň jako počátek všech hodnot*. Slavia 75, 2006., č. 1, s.1-8.

⁴ Tamtéž, s. 2.

⁵ Tvar 1995, č. 16, s. 6.

pokládá za „jazykový most přes mezeru v bytí“, směrem k paradoxům, jejichž význam vzrostl v postmoderně. V historickém exkurzu pak Mathauser charakterizuje vývoj estetiky od 50. let, kdy byla ústředním problémem linie časová, nahrazená na přelomu let 60. tvary časoprostorovými, zájmem o sémiotiku a fenomenologickou ontologii. U vlastních výzkumů anticipačních problémů upozorňuje, že nejde jen o prognostiku, ale i o zpětné osvětlování minulosti budoucností. Charakterizuje rovněž vývoj intertextové metodologie v čele s kostnickou profesorkou Renate Lachmannovou i posun intertextovosti v postmoderně. Mathauserovi jde především o hlubší ponor do nitra textu, protože trópy nejsou jen záležitostí lexikální, ale i „události ontologickou, zásahem do konvenčního obrazu světa neprostupné hmoty“. Z tohoto hlediska pak badatel přistupuje k výkladu Bachtinovy teze o autorově dialogu s postavou jeho románu i o Bachtinově pojmu dvojhlasého slova, formulovaného v knize o Dostojevském. Závěrem se Mathauser opět vrací k postmodernistické proměně trópu v paradox ontologického dosahu.

Při četbě Mathauserových textů se tak vždy znovu přesvědčujeme o inspirační síle jeho myšlení. Domnívám se, že v tom spočívá největší význam jeho bohužel dnes již neodvratně uzavřeného díla.

Danuše Kšicová

Poselství Pavla Kleina

Když padne starý strom a pod jeho kořeny již rostou mladé výhonky, je to smutné, protože to každému připomene konečnost jeho existence, ale patří to ke koloběhu života. Když však náhlý zásah rozetne mladý jasan, jehož koruna se začala nádherně klenout a slibovala mnohá desetiletí plodnosti, jak se to od stromu života očekává, je to šokující a těžce přijatelné. Právě tak na všechny zapůsobila zpráva o tragické smrti Mgr. Pavla Kleina, Ph.D. (11. 4. 1975 - 27.7. 2007). Bylo to uprostřed vrcholícího léta a neměl ani Kristovy roky. Byl mladý, krásný, talentovaný a nesmírně pracovitý. Snad právě tato vlastnost spolu s velkou autokritičností mu podlomily zdraví.

Znala jsem ho od studentských let a byla jsem šťastná, že jej zaujal můj obor i období, kterým jsem se právě zabývala. Tématika ruského symbolismu se mu stala natolik blízká, že z ní vytěžil náplň nejen pro svůj kvalifikační růst od oborové a diplomové práce až po dvě práce doktorské, které úspěšně obhájil na Filozofické fakultě MU i na Dramatické fakultě JAMU, ale i pro celou sérii knih. Vydával je v rychlém tempu od začátku nového tisíciletí, takže i tím vročením navazoval po sto letech na stejně mladé ruské básníky, plující za zlatým rounem pod plachtami filozofie Vladimíra Solovjova. Sršel nápady a dovedl svým entuziasmem strhnout celé svoje okolí. Byl to jeho nápad vytvořit edici *Dramatika ruského symbolismu* (I-III, MU 2001-2004). Pro první díl sehnal sponzora na uhrazení přepisu textů, které shromáždil (byly totiž psány předrevolučním pravopisem). Já sama jsem napsala do všech svazků vstupní studie. Vedle originálu jsme od druhého dílu zařazovali do vydání i moje překlady, protože praxe ukázala, že je to tak čtenářsky i divadelně mnohem vděčnější. Jak aktuálně může v dnešní době vyznívat takové historické drama, jako je *Smrt Pavla I.* Dmitrije Sergejeviče Merežkovského, ukazuje jeho současná inscenace Městským divadlem v Brně, o jejíž uvedení se zasloužila dvojice pražských divadel-